

Vrije notitie

Interview-moeheid en de validiteit van gegevens bij het wetenschappelijk onderzoek

Signalering van een dreigend probleem

door A. C. A. VAN DEN HOUT

Het zal iedereen die vrij geregeld kennis neemt van hetgeen ons via de massamedia wordt meegedeeld, opvallen hoe steeds meer uitspraken, problemen en feiten worden geadstrueerd met gegevens die via respondenten zijn verkregen. Gebruiksvoorwerpen, gespreksonderwerpen, etc. worden opgesmukt met 'gegevens door een onafhankelijk onderzoeksbureau voor ons verzameld'.

Wat is hiervan de bedoeling?

Men probeert klaarblijkelijk het publiek van de waarde van het een en ander te overtuigen en dit met gebruikmaking van respondenten.

Gesteund door persoonlijke ervaringen, opgedaan in de interviewtraining voor sociologen, rijst bij ons het vermoeden dat de gevolgen van dit respondentengebruik wel eens negatief zouden kunnen zijn, bv. een toenemend aantal getrainde respondenten, die al weten in welke richting te moeten antwoorden, nog voordat de vraag hun helemaal duidelijk is en die bovendien steeds wantrouwerder worden tegenover interviewers en onderzoekers in het algemeen.

Deze situatie zal zonder enige twijfel in de toekomst belangrijke gevolgen hebben voor ieder wetenschappelijk onderzoek dat gebruik maakt en dikwijls wel moet maken van de methode van (mondelijke of schriftelijke) ondervraging.

Dit vermoeden kunnen we niet funderen met feitenmateriaal.

Heeft Herbert H. Hyman¹ wel de invloed van de interviewer op het gedrag van de respondent onderzocht, er is ons geen onderzoek bekend m.b.t. het voorkomen van non-respons en niet-valide informatie door interviewmoeheid, wat ons harde argumenten ter fundering van ons vermoeden zou verschaffen. Wij zullen dus moeten volstaan met het stellen van het probleem gesteund evenwel door ervaringen opgedaan binnen het kader van de interviewtraining voor sociologen.

1, Historische ontwikkeling van het probleem

In het geheel van het studiepakket van de studenten in de sociologie wordt (volgens ons te weinig) aandacht geschonken aan interviewtraining. Van oudsher wordt hun hier voor eens en voor altijd geleerd hoe in een gesprek of via een ander contact met de respondent, aan geldige en betrouwbare gegevens te komen. Aan deze gegevens ontleent het wetenschappelijk onderzoek in de menswetenschappen voor een groot deel haar bewijskracht en overtuigingskracht.

Deze bewijskracht en overtuigingskracht door middel van ondervraging is de laatste jaren ook ontdekt door niet-wetenschappers: business-men, journalisten, politici, e.a. De eisen van geldigheid en betrouwbaarheid bij het verzamelen van gegevens, iets wat bij het wetenschappelijk onderzoek voorop staat, lijken bij de nieuwe gebruikers evenwel op de achtergrond te komen, omdat de verkregen gegevens dienstbaar moeten zijn aan de presentatie van hun opinies en de verkoop van hun artikelen aan het publiek. Hierbij lijkt het ons dat de regels, gesteld aan het wetenschappelijk onderzoek, naar behoefte worden gewijzigd en zelfs genegeerd.

Deze ontwikkeling kan het werkterrein van de wetenschap aanmerkelijk bederven. Meer en meer worden immers de populatie en de instanties die beschikbaar zijn voor onderzoek belast met en lastig gevallen door ondervragingen, interviews, opiniepeilingen, etc.

¹ Herbert H. Hyman e.a., *Interviewing in Social Research*, The University of Chicago Press, 1954.

2, Gebruik en misbruik van de respondent

a *De relatief beperkte omvang van de respondentenpopulatie*² — Het reeds globaal gesignaleerde gebruik van personen en instanties en het misbruik wat daarmee gepaard kan gaan, wordt ook bevorderd door wetenschappelijke instituten in hun onderwijsbeleid. In veel instellingen worden immers nog steeds studenten losgelaten op de respondent om te oefenen in het interviewen en het verzamelen van gegevens. Met de huidige toeloop van de studenten betekent dit een steeds groter wordende behoefte aan respondenten als oefenmateriaal. In het academisch jaar '70-'71 zou dit betekend hebben dat alleen al voor 120 sociologiestudenten van de K.U. te Nijmegen, meer dan 450 respondenten beschikbaar hadden moeten zijn in de stad Nijmegen of in de directe omgeving daarvan.

Op andere onderwijsinstellingen zal hetzelfde verschijnsel kunnen worden gesignaleerd. Wil men als alternatief de studenten in het kader van een lopend onderzoek laten trainen, dan moet men hoogst wantrouwig staan tegenover de data-verwerving juist omdat men met ongetrainde interviewers werkt.³ Hiermee vallen dan ook de resultaten van een dergelijk onderzoek.

Als tussenweg pleiten wij dan ook, juist om de kostbaarheid van de respondent en van de onderzoeksgegevens, voor een goede training vooraf in een laboratorium-situatie alvorens de studenten in een onderzoek in te schakelen.

De potentiële respondent, en daarmee zijn gegevens, is juist daarom zo kostbaar omdat hij aan bepaalde beperkingen onderhevig is.

1 — Het onderzoeksprobleem is vaak ten nauwste verbonden met een bepaalde omschreven groepering, die voor het onderzoek het meest interessant is. Men kan zich voorstellen dat probleemgroepen als devianten, laagst geklasseerden, etc. alsook groepen in een bepaalde leeftijdscategorie bv. tussen 18 en 45 jaar, of ook groepen woonachtig in een probleemgebied zoals bv. het Rijnmondgebied, vaker het slachtoffer zijn van een onderzoek dan andere groepen.

2 — De populatie is vanwege organisatorische en materiële factoren ook vaak ecologisch bepaald. De bevolking van universiteitssteden zal bv. vaker als respondent moeten optreden, evenals de aldaar gevestigde gegevens-bezittende-instanties, dan die van een dorp ver van een wetenschappelijk centrum. En dit door onderzoekingen van de aldaar geconcentreerde instituten en door de kans dat dezelfde populatie ook nog in aanmerking komt voor (promotie)onderzoek door wetenschappelijke medewerkers die daar zijn gestationeerd.

3 — Een beperking, die meer optreedt door de vorm dan door het aantal van de peilingen, komt voort uit de stereotype eenzijdige benadering van de beschikbare populatie middels ondervraging met gebruikmaking van vragenlijsten.

Deze beperkte populatie, bestaande uit gegevens verschaffende personen en instanties, staat bloot aan de verzoeken van allerlei onderzoeksbureaus en instituten, en dit in snel stijgende mate. Met de accumulatie van het beroep op respondenten, loopt evenwel niet parallel een even grote accumulatie van het aantal mogelijke respondenten. De kwantiteit van respondenten vermindert en door de frequentie van het beroep wat op hen gedaan wordt, ook de kwaliteit van de gegevens, door deze langzamerhand 'geschoolde' respondenten, geleverd. De toenemende vraag aan instanties, die op het

² Voor meer gegevens cfr. de Inaugurale rede van Prof. J. J. M. v. Tulder, Leiden, 1964.

³ Voor de meest voorkomende fouten cfr. J. A. v. Kemenade, in: *Sociologische Gids*, 1960, nr. 3/4.

voldoen daaraan niet zijn ingesteld, zoals gemeenteadministraties, grote bedrijven, etc. werkt evenmin positief om de interview-moeheid tegen te gaan.

b *Oorzaak en gevolg* — Voor het wetenschappelijk onderzoek kan het gebruik en het misbruik t.o.v. de respondent door allerlei instanties, instituten en onderzoeksbureaus voor de meest uiteenlopende doeleinden, desastreus gevolgen hebben. Wat betreft het aantal respondenten wier medewerking wordt gevraagd vermoeden wij een toenemend aantal weigeringen. Deze zijn wellicht gedeeltelijk op te vangen door een meer aangepaste en meer accurate introductie van het onderzoek (schriftelijk of mondeling) en door de aard en formulering van de vragen, hetgeen motiverend kan werken. Toch zal dit volgens ons slechts een voorlopige oplossing bieden. Ook de bekendheid van de respondent met vragenlijsten etc. zal volgens ons eerder negatief dan positief ervaren worden zodat ook op grond hiervan geen hogere respons te verwachten is. Hieraan liggen ten grondslag de structurele oorzaken van de interview-moeheid, zoals het identificeren van een wetenschappelijk onderzoek met iedere willekeurige ondervraging; de anonieme benaderingswijze waarbij een negatief psychologisch effect bij de respondent optreedt; de ongecoördineerde aanpak van het onderzoek van allerlei instellingen en zelfs binnen één instelling; etc.

Als meer specifieke oorzaken zouden wij willen aangeven:

1 — Een groeiend wantrouwen met betrekking tot de correcte behandeling van verstrekte gegevens. Er zou met de gegevens gemanipuleerd worden door allerlei niet van te voren vermoede instanties; de gegevens zouden niet anoniem blijven; etc. De bewustwording van de gevaren die kleven aan het prijsgeven van gegevens door bv. de publiciteit rond de volkstelling en de oprichting van een data-bank zal hieraan niet vreemd zijn. Ook het besluit van de gemeente Nijmegen geen gegevens meer te verstrekken uit het bevolkingsregister kan hiervan als uiting gesignaleerd worden.

Dit wantrouwen nu wordt versterkt door het optreden van 'onafhankelijke' onderzoeksbureaus en publieke kwasi-experimenten met reclame-doeleinden, waarvan de beweringen publiekelijk of door instanties als de consumentenbond en programma's als 'Koning Klant' worden weerlegd. Bovendien kan men het de respondent niet kwalijk nemen dat ieder onderzoek, voor wel doel dan ook, door hem over dezelfde kam wordt geschoren. Ieder onderzoek dient zich immers aan als wetenschappelijk en zeer belangrijk, waarbij de medewerking van de respondent van het allergrootste belang zou zijn en onmisbaar.

2 — De slechte ervaringen van de respondent of de gegevens-verstrekkende instanties met onderzoekers. Ondanks verzoek en ondanks toezeggingen hoort de respondent zelden of nooit iets van het onderzoek waarbij zijn bereidwilligheid van zo groot belang was. Ook het contact met onbekwame interviewers draagt niet bij tot het continueren van de medewerking.

3 — De sterk uiteenlopende kwaliteit van de onderzoeken.

4 — De grote frequentie waarmee de reeds gesignaleerde populatie wordt benaderd. Deze factoren zullen vermoedelijk de non-respons bevorderen.

Evenzeer zullen zij de validiteit van de toch nog verkregen gegevens nadelig beïnvloeden. Kan men de frequente toepassing van het interview en de kennismaking van deze techniek als positief betitelen omdat daardoor een meer functionele relatie zou ontstaan tussen respondent en interviewer, dezelfde bekendheid kan uiterst nadelig werken doordat de respondent zo vertrouwd is geraakt met vragenlijsten, dat hij in algemene, onpersoonlijke en zelfs onware antwoorden vervalt. Dit geldt uiteraard vooral voor de gegevens van personen verkregen.

Gezien deze vermoedelijke houding van de respondentenpopulatie, indien aan het misbruik geen halt wordt toegeroepen, aangevuld met de fouten die bij de data-verzameling normaliter al optreden door foutieve vraagstelling en incorrect optredende interviewers en onderzoekers, is de toekomst van het wetenschappelijk onderzoek dat volgens deze technieken wil werken, niet rooskleurig te noemen.

3, Enige suggesties voor een mogelijke oplossing

De volgende suggesties zijn gebaseerd op het principe dat men de respondent en alle instanties die voor het wetenschappelijk onderzoek van belang zijn, zoveel mogelijk moet sauveren. Dit zal o.a. inhouden dat instanties en onderzoeksbureaus zich drastisch zullen moeten beperken in hun ongelimiteerd beroep op potentiële gegevens verstreckende personen en instanties.

Om dit te bereiken zal men dan ook prioriteiten moeten gaan stellen.

1 – Wij pleiten ervoor dat de respondent in de eerste plaats beschikbaar blijft voor wetenschappelijk onderzoek. Hiermee hangt samen het onderzoeken van de mogelijkheden om te kunnen optreden tegen het misbruik van de respondent o.a. voor reclamadoeleinden.

Ook op het niveau van de deskundige toepassing van de onderzoekstechniek zal men zich moeten realiseren wat er onbewust bedorven wordt. Parochieraden, gemeenteraden, schoolbesturen, sportclubs, actiecomités, iedereen peilt maar opinies en verzamelt maar gegevens alsof hieraan geen negatieve gevolgen zijn verbonden.

2 – Ook de wetenschappelijke instituten zullen zich moeten beperken in hun beroep op informatieverstreckende personen en instanties:

- a de interviewtraining zou bv. zo weinig mogelijk respondenten als oefenmateriaal moeten benaderen; laat iedere potentiële respondent de kans op te treden in een wetenschappelijk onderzoek en oefen de potentiële interviewer in een laboratorium-situatie alvorens hem aan een onderzoek te laten meedoen;
- b de instituten zouden bovendien in hun onderzoek meer aandacht kunnen schenken aan andere wijzen van dataverzameling dan alleen via vragenlijsten;
- c het lijkt ons bovendien aanbevelenswaardig oog te krijgen voor de centralisering en informatie betreffende verworven gegevens en lopende onderzoeken. Hoeveel onderzoeken doorkruisen en doubleren elkaar niet!

Nawoord

Het is de lezer waarschijnlijk opgevallen dat deze vermoedens weinig empirisch gefundeerd zijn. Weinig materiaal was er voorhanden om na te zoeken of de *non-respons* inderdaad toegeschreven kan worden aan de interview-moeheid. Het leek helemaal niet mogelijk de *kwaliteit* van verkregen gegevens na te gaan m.b.t. de interviewmoeheid als mogelijke oorzaak van verminderde validiteit van deze respons. Bovendien vonden wij de respondent te kostbaar om ter staving van onze vermoedens hieraan een specifiek onderzoek te wijden.